

.....

BODNÁR JUDIT*

**A késői
kapitalizmus mint a
posztmodern
gazdasági logikája?**

David Harvey: *The Postmodern Condition. Studies on the Origins of Cultural Change*. Basil Blackwell, Oxford, 1989.

David Harvey, a megújult marxista társadalomföldrajz, politikai gazdaságtan és városzociológia egyik legnevesebb képviselője könyvet írt a posztmodernről. Még hozzá olyat, amelyet még a *Village Voice* is elismerően méltatott. Az effajta elismerés csak bizonyos típusú könyveknek jár. Az angol származású, de mintegy két évtizede jobbra az Egyesült Államokban élő földrajz-professzor könyve már-már bestseller, a szerző pedig

* Bodnár Judit (Department of Sociology, The Johns Hopkins University, Baltimore és Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Szociológia Tanszék)

ismert közéleti értelmiségi. E könyve a posztmodern vitát a belterjes egyetemi értelmiségi körökből egy tágabb nyilvánosság közegébe emelte, s a posztmodern kultúra társadalmi eredetének elemzésével saját fix pontjából megtörte a csak önmagukra referáló érvek körét. Stílusa könnyed, elegáns, magával ragadó.

A könyv a tézissel indít: gazdasági, politikai és kulturális gyakorlatunk érzékelhetően megváltozott a hetvenes évek elején. Beköszöntött a posztmodern csoda, a modern pedig kiment a divatból. Ez idő tájt lényeges változás állt be a gazdaság működésében is, a fordí hagyományokra visszatekintő tömegtermelést az úgynevezett rugalmas tökefelhalmozás (flexible accumulation) váltotta fel. Dőreség lenne azonban azt hinni, hogy új kor hajnalán vagyunk, hogy holmi posztkapitalista vagy akár posztindusztrialista társadalomban élünk. Nem, a *látszat csal*, ez még mindig a sokat próbált kapitalizmus időszaka, mindössze egyre görbébb tükröt kell tartanunk, hogy igazi lényege megmutatkozzék.

A könyv az elméleti tétel szerkezetének megfelelően négy részből áll. Az első rész a kulturális jelenségként kezelt modernizmus és posztmodernizmus összefoglaló leírása a képzőművészetben, az irodalomban, a filmművészetben és az építészetben. "A modern — indít Harvey Baudelaire-re hivatkozva — a változás, az átmenetiség, a véletlen. Ez a művészet egyik fele, a másik örökkévaló és állandó." A szerző a változás és az állandóság baudelaire-i feszültségére építi a modernizmus leírását, amely, mint az inga, az egyik pólustól a másikig lendül rövid történetének különböző periódusaiban. (Ezek: az 1848 előtti időszak, 1848—1917, 1917—1945, valamint 1945—1972.) A modernizmus — nagyon leegyszerűsítve Harvey leírását — rendet, célt, mélységet és értelmet vél találni egy egyre szétzördeltebb, kaotikus élményvilágban. A posztmodernizmus ezzel ellentétben a felületességet, a megszakítottságot, az egymás mellett létező tények sokféleségét, a látszatot s a játékosságot hangsúlyozza. Nem szakít a változás, a mozgás modernista csodálatával, de csendesebben, visszafogottabban éljenez. Harvey gazdagon illusztrálja a modern és a posztmodern közti különbségeket a kultúra különböző területein, ugyanakkor elmélete a két korszak közötti kontinuitásra épül. A baudelaire-i témára fűzi fel a posztmodern leírását is: a változás és az állandóságra való törekvés közti feszültség e szerint megmarad az "új szenzibilitásban" is, ám a posztmodern már nem próbál egységet, értelmet erőltetni egy ellentmondásokkal teli világra. Bölcessége megáll az ellentmondások felismerésénél.

A második rész a késő 20. századi kapitalizmus politikai és gazdasági átalakulásának leírása a fordizmustól a rugalmas tökefelhalmozásig. A második világháború utáni tömegtermelés, a keynesiánus gazdaságpolitika, a "totális életmód", a viszonylagos gazdasági és politikai stabilitás, a társadalmi béke időszakát (legalábbis a fejlett világban) alapjaiban rázta meg az 1973-as recesszió, amely egyúttal egy új felhalmozási rendszer kezdetét is jelentette. Az arany alapú pénzügyi rendszer összeomlása a kapitalizmus reprezentációs válságához vezetett, elillant a pénz mint értékszimbólum biztonságába vetett általános meggyőződés. Ugyanakkor továbbra is ez az átalakult, megtépződött pénzrendszer az összekötő kapocs a végtelenségig *cinikus* felhalmozási rendszer által uralt gazdaság különböző elemei között. E rendszer alapvetően közömbös a földrajzi koordináták iránt: a térbeni különbségek csupán annyiban érdeklők, amennyiben mennyiségi különbségként nyilvánulnak meg. A *couleur locale* nem zavaró tényező — épp ellenkezőleg, a piaci stratégia és a termelészervezés alakítás szerves részévé vált. A termelészervezési formák, a munkaerőpolitika rugalmasabbá válnak (gondoljunk például a rugalmas kisüzemi, családi terme-

.....

lés felvirágzására a kommunisták kormányozta Emilia Romagnában vagy a manhattani kínai bedolgozókra), kevésbé univerzális, mondhatni "tájjellegű" fogyasztási modellek jönnek és mennek ki a divatból.

A fordizmusból a rugalmas felhalmozásba való átmenet párhuzamba állítható az előző részben bemutatott kulturális átalakulással. A posztmodern Harvey gondolatrendszerében — Fredric Jameson¹ kifejezésével élve — a kapitalizmus alkonyának "kulturális logikájává" lép elő.

A harmadik rész a tér és az idő kategóriáinak újraelmzésével megkísérli összekötni az addig párhuzamosan futó gazdasági és kulturális elemzést. A szerző a társadalmi és az egyéni idő és tér jelenségeinek gazdag illusztrálásán keresztül hozza be a fizikai valóság elemeit, a mindennapi élet szintjét a vizsgálódásba, s elemzi a gazdasági-társadalmi és a kulturális modernizáció különféle összefüggéseit. A gazdasági modernizáció frontális támadás a térbeli akadályok kiiktatására, versenyfutás az idővel. Ez a felhalmozás dinamikája, a kapitalizmus logikája. Az utóbbi két évtizedben a kommunikáció, a mozgás ez idáig nem tapasztalt mértékű felgyorsulásával tér- és időhorizontunk összezsugorodott. Időszemléletünk mindent jelené szűkít, térvilágunk pedig szimultán jeleníti meg a legkülönbözőbb földrajzi pontokat. A tér- és időprés élménye minden nyomasztó vonatkozása mellett izgalmas új lehetőségeket is kínál mind a gazdaság, mind pedig a kulturális kifejezési formák világában. A posztmodern művészet tér- és időábrázolását Harvey két filmnek, Ridley Scott *Szárnyasfejedő* és Wim Wenders *Berlin fölött az ég* jének segítségével elemzi.

Végül a negyedik részben a szerző néhány újabb témának—így a gazdasági és politikai image-formálásnak, a posztmodern melankolikus, de szívós térhódítása megtorpanásának, illetve a posztmodern politika jellegzetességeinek — felvetésével visszakanyarodik a posztmodern állapot mibenlétének meghatározásához, főként abból a célból, hogy megismételhesse a vizsgálódás kiinduló tételét: a posztmodern történeti-földrajzi állapotot, amely a kapitalizmus ellenité tendenciái összefonódásának termékeny közegéből nőtt ki. Különbözik ugyan korábbi élményeinktől, de nem esik kívül az általánosabb rendszer immanens logikáján.

A zárófejezet annál is figyelemreméltóbb, mert itt tárul fel az értekezés politikai olvasata. A témához fűződő feszült viszony — ahogy a szerző fejezővélva csodálja elemzésének egyszerre izgató, kihívó és helytelenítendő tárgyát — feloldódik az utolsó lapokon. (A fejezővélás a posztmodern politikai vonatkozásainak, a politika esztétizálásának s az etikai kérdések háttérbe szorulásának szól.) A zárófejezetben Harvey mesteri *tour de force*-szal újból és új vonatkozásban tesz hitet a marxista társadalomelemzés és politikai stratégia mellett. Ha eddig nem lett volna nyilvánvaló, itt egyértelművé válik, az írás strukturalista társadalom- és kultúraelemzés marxi szellemben; ez az erőssége és egyben a gyengéje is. Harvey elhanyagolja a szubjektum szerepét a posztmodern elemzésében — ezért is nem veszi igazán komolyan a posztmodern alapos leírásának feladatát, s ezért nem foglalkozik a leszűkítő marxista elemzés nehézségeivel. Ugyanakkor éppen megközelítésének nagyvonalúsága folytán veszi oly könnyedén az akadályokat — innen a könyv lenyűgöző lendülete és ellenállhatatlan logikája. Harvey-t a kíváncsiság hajtja a posztmodern vizsgálatában, no meg az elkötelezett nyugati marxista értelmiségi megdöbbenése kipróbált társadalomelemző társai megnyilvánulásainak hallatán, akik nagyobb figyelmet szentelnek Foucault-nak és a dekonstrukciónak, mint Marxnak magának. (Nemcsak poli-

.....

titikailag kellemetlen, de unalmas is ma "ortodox" marxistának lenni.) A szerző bámulatos alapossággal, következetességgel és tudásanyaggal addig alakítja a posztmodern elemzését, míg végül azon kapjuk magunkat, hogy a történelmi materializmus és a nyugati baloldal politikai stratégiájának megújulásáról olvasunk fejtegetéseket. A posztmodern mint történelmi-földrajzi állapotot kell felfognunk, s "e kritikai alapon válik lehetővé, hogy egységet találjunk a sokféleségben, figyelembe véve természetesen az esztétika fontosságát, a tér- és időzsugorodás dilemmáit, a geopolitika és a másság jelentőségét". Harvey nem kisebb horderejű lehetőséget profetizál, mint a marxi hagyomány gyökeres megújítását a már említett történelmi-földrajzi materializmus képében. Olyan állapot elérését, ahol az igazság és az igazságosság elvei újult erővel törnek be a politikai elméletbe és gyakorlatba. Vagy talán inkább óvatosan körülnéznek, s besettenkednek a hátsó bejáraton.

Jegyzet

1. Fredric Jameson: "Postmodernism, or The Cultural Logic of Late Capitalism." *New Left Review*, 146, (July—August), 1984:53. p.